

BORBE OKO UNUTRAŠNJEG UREĐENJA. VIDOVDANSKI USTAV

AUTONOMISTIČKA IZJAVA SLOVENAČKIH KULTURNIH RADNIKA

Ljubljana, februara 1921.

IZJAVA.

Slovenski kulturni delavci so bili od nekdanj glasniki narodnega in državnega edinstva Jugoslovanov. Oni so duševno pripravljali to, kar sta ustvarila v svetovni vojni meč in politika, zato smatrajo Jugoslavijo za utelešenje svojega ideala, ki ga je treba braniti protiv zunanjim in notranjim sovražnikom kot najvišjo izmed posvetnih dobrin naroda.

Združenje vseh treh plemen v eni državi je eno suvereno oblastjo na zunaj in na znotraj smatrajo slovenski kulturni delavci za politično nujnost mednarodne varnosti in s tem narodne svobode.

Na drugi strani pa uvidevajo potrebo, da država ne absorbira mehaniko vseh individualnosti, ki so doslej vodile posamezne pokrajine in prebivalce. Ne glede na plemensko, versko ali strankarsko pripadnost ne moremo v imenu prirodnega gospodarsko-kulturnega razvoja nasiloma in hipoma pretrgati vse kontinuitete, ako hočemo zadeti države pri korenini. Zakaj država ni po svojem bivstvu sama sebi namen, ampak le doslej najvišja oblika družabnega življenja. Narodno in državno edinstvo ne vsebuje nujno mehanske unifikacije, nasprotno razmere v Jugoslaviji zahtevajo ograničen razvoj, ki računa z dosedanjo strukturo gospodarskega in kulturnega življenja in na njeni podlagi zida dalje v smeri višje sinteze. V imenu mirnega medsebojnega delovanja in napredovanja, medsebojne bratske edinosti zagovarjajo slovenski kulturni delavci takšno ustavo, ki daje državi potrebno moč na zunaj, a obenem možnost razvoja imanentnim silam posameznikov in posameznih gospodarsko-kulturnih edinic na znotraj.

Glede na vse to se izrekajo slovenski kulturni delavci za avtonomijo slovenskega, že itak dovolj razkosanega ozemlja in sicer v takem obsegu, ki bi ne slabil moči države, ampak je krepil, dajajoč razmah individualnim silam edinic.

Ljubljani, meseca svečana 1921.¹

F. Erjavec, *Autonomistična izjava slov. kulturnih delavcev leta 1921 (iz spomtnov)*, *Zgodovinski zbornik*, Buenos Aires, 1959, 190—191,

¹ Slovenački kulturni radnici su se izjasnili za autonomiju izražavajući time jaka autonomna raspoloženja u Sloveniji, ukorenjena u tradiciji istorijskog položaja i nacionalne misli. Vodstvo SLS je, takođe, pre izbora za Ustavotvornu skupštinu u svom nacrtu novog ustava iznelo stranačko mišljenje u prilog autonomnih pokrajina, koje bi se formirale prema kulturnom i privrednom merilu, Posle izbora, njihov autonomistički zahtev bio je još odlučniji. Vodstvo SLS je 9. decembra 1920. donelo rezoluciju kojom je od svojih predstavnika u skupštini tražilo da istraju na programu autonomije. Autonomistička izjava, kao

DEO I.

Oblik vladavine, državna oblast

Član 1.

Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca je nasledna i parlamentarna monarhija...

Član 3.

O svakoj promeni državne oblasti rešava Narodno Predstavništvo zakonom. U tom slučaju potrebno je da u njegovoj sednici prisustvuje tri četvrtine članova. Za punovažno rešenje traži se dve trećine prisutnih članova.

Član 4.

Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca deli se na pokrajine ili oblasti, okruge ili županije, srezove ili kotare i opštine.

Pokrajine su ove: Srbija, Stara Srbija sa Makedonijom, Hrvatska i Slovenija sa Rijekom, Istrom i Međumurjem, Bosna, Crna Gora s Hercegovinom, Bokom i Primorjem, Dalmacija, Srem s Bačkom, Banat, Slovenačka s Prekomurjem.

Veličina i granice ovih pokrajina, okruga, srezova i opština određiće se bliže zakonom o administrativnoj podeli ili zakonom o pokrajinskoj, okružnoj, sreskoj i opštinskoj samoupravi.

Promene u broju i obimu pokrajina mogu se izvršiti samo zakonom na zahtev ili s pristankom onog stanovništva kojega se promena tiče, a po saslušanju pokrajinskog predstavništva. Samo pogranični okruzi mogu se odvojiti od jedne pokrajine i prisajединiti drugoj.

Član 5.

Službeni jezik u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca je srpsko-hrvatski. U Slovenačkoj ima značaj službenoga jezika, pored srpsko-hrvatskoga, i slovenački. Stranke, kao i javni organi, u Slovenačkoj, imaju pravo obraćati se na vlasti u Kraljevini i slovenačkim dijalektom.

Govori, pitanja i interpelacije u Parlamentu mogu biti i na kom dijalektu narodnom: srpskoga, hrvatskoga ili slovenačkoga imena. ...

Član 161.

Pokrajinske skupštine mogu uređivati pojedine grane pokrajinske uprave i života pokrajinskim zakonima na osnovu ovlašćenja datog im zakonom o uređenju pokrajina ili drugim zakonom.

Pokrajinski zakoni ne mogu protivurečiti Ustavu ni državnim zakonima.

U slučaju sukoba između državnih i pokrajinskih zakona pripada prvenstvo državnom zakonu.

Sto je jedanput uređeno pokrajinskim zakonom, to može zakonodavna vlast urediti državnim zakonom ako i kad nađe to za potrebno.

ventók^hmlS • između centralizma i federalizma", naišla je na žestok otpor slo-
i unii- pnssta^Ca Demokratske stranke, koji su javno zagovarali centralizam
u velik •Zam' • Autonomistička izjava slovenačkih kulturnih radnika uticala je
Vidovd If61"1 na biranje autonomističkog pokreta u Sloveniji, koji će posle
uanskog ustava postati osnovna preokupacija slovenačke nacionalne politike.

Clan 162.

Pokrajinski odbor prema predloge pokrajinskih zakona, a o njima rešava pokrajinska skupština.

Pokrajinske zakone proglašuje i obnaroduje pokrajinski namesnik

Clan 163.

Pokrajinski odbor može izdavati uredbe za primenu svih državnih i pokrajinskih zakona u krugu pokrajinske nadležnosti ...

Clan 164.

Pokrajinski odbor je najviši izvršni organ uprave u pokrajini.

Clan 165.

Za one državne poslove koji ne spadaju u unutrašnju upravu, kao i za one poslove unutrašnje uprave, koji su izuzeti iz nadležnosti mesnih upravnih zajednica, postoje u pokrajinama naročita državna nadležstva.

Nadzor nad tim nadležstvima vrši pokrajinski namesnik, odnosno naročiti stručni organi i inspektori državne centralne vlasti, po odredbama posebnih zakona.

Clan 166.

Državna centralna vlast pazi da pokrajinske i druge mesne vlasti vrše svoje zakonske dužnosti, da ne pređu granice Ustava ni zakona, i da ne povrede koji opšti državni interes.

Kraljevska vlada vrši nadzor nad celom mesnom upravom preko pokrajinskog namesnika i preko posebnih stručnih organa i inspektora.

Clan 167.

Na čelu pokrajine stoji namesnik. On je predstavnik Kralja i vrhovne državne vlasti u pokrajini.

Namesnika pokrajinskog postavlja Kralj na predlog Ministra Predsednika, po pravilu iz reda domorodaca i zavičajnika pokrajine.

Namesnik za, Srbiju i Hrvatsku i Slavoniju ima rang i platu ministra, a namesnici ostalih pokrajina rang i platu državnih savetnika . . .² *Nacrt ustava po predlogu Stojana M. Protića*, Beograd, 1920, 1—3; 40—42. .

² Stojan Protić je istupio sa projektom ustava koji je polazio od načela decentralizacije, suprotstavljajući se administrativnoj parcelizaciji države na jednoj, i centralističkoj formuli, na drugoj strani. Tražio je podelu na devet istorijskih pokrajina sa zakonodavnom i izvršnom vlašću, odnosno s pokrajinskim skupštinama i izvršnim organima vlasti, koje bi radile pored odgovarajućih centralnih organa. Njegovo rešenje predstavljalo je, u stvari, kompromis između centralista i federalista, koje nije zadovoljavalo ni jednu ni drugu stranu. U suštini, reč je bila o pokrajinskim jedinicama s visokim stepenom samouprave. Njegovo shvatanje imalo je uoči odluke o ustavu slabu podršku i u samoj Radikalnoj stranci. Većina radikala je shvatala njegov projekt kao poziv za razbijanje jedinstva države i ugrožavanje političke hegemonije srpskog građanstva. Međutim, ne treba gubiti iz vida da se takav zaokret u ustavnoj politici Radikalne stranke desio u trenutku kada su republikanska, federalistička i autonomistička raspoloženja u Hrvatskoj i Sloveniji, pre svega, ozbiljno ugrožavala stabilnost, pa i opstanak, tek stvorene države.

Spremnost radikala da u duhu svoga programa i tradicije u pogledima na autonomiju, omoguće organizovanje države na uvažavanju i izvesnih načela decentralizacije, bila je potisnuta pod pritiskom argumenata Dvora i Demokratske stranke. Pašić je po povratku iz Pariza prihvatio strogi centralistički koncept S. Pribičevića i regenta Aleksandra, žrtvujući u ime „državnih interesa” drugu ličnost u Radikalnoj stranci S. Protića i njegove pristalice. Ovaj Pašićev gest naišao je na veliko nezadovoljstvo kod autonomista i republikanaca u čita-

ETBIN KRISTAN I JOVAN ĐONOVIC, NARODNI POSLANICI
I ČLANOVI USTAVNOG ODBORA — USTAVOTVORNOJ
SKUPŠTINI

U vezi sa izveštajem, što ga je u ime većine Ustavotvornoga Odbora podneo izvestilac, potpisanim čast je izjaviti da se ne slažu sa nacrtom Ustava kako ga je većina prihvatila i podnela Ustavotvornoj Skupštini, pa s toga podnosimo svoje odvojeno mišljenje. Mi na ovome me-

voj zemlji. Ostalo je, međutim, uverenje da su radikali bili glavni nosioci i zagovornici centralističkih i unitarističkih obeležja vidovdanskog ustava, a to su, svakako na prvom mestu, bili liberali (demokrati) iz svih jugoslovenskih zemalja.

Inače, pored tzv. vladinog nacrtu ustava, koji je izradila vlada M. Vesnića, a zatim sa izvesnim izmenama prihvatila i vlada N. Pašića, i Proticevog ustavnog nacrtu, bilo je još nekoliko ustavnih projekata koji su se po stepenu decentralizacije, federativnom i republikanskom obeležju razlikovali od vladinog predloga.

Nacrt Jugoslovenskog kluba zalagao se za federativnu zajednicu od šest pokrajina obrazovanih na konfesionalnoj osnovi, tri katoličke i tri pravoslavne. Nacrt Jugoslovenskih muslimana naglašavao je značaj oblasnih samouprava; Hrvatska zajednica preko M. Laginje tražila je šest pokrajina, s tim što bi Makedonija bila u Srbiji, a Vojvodina izdvojena kao posebna. Trumbićev projekat, zemljoradnički i drugi, izražavali su različite interese pojedinih grupa koje su predlagale ustavne osnove. Preovlađivali su zahtevi za samoupravom i decentralizacijom, kao korekcijom unitarističko-centralističkog diktata u tom cilju upravo stvorenog radikalsko-demokratskog bloka.

„Ustav neutralne seljačke republike Hrvatske” prihvaćen od „republikanske zastupničke većine” 1. aprila 1921. godine u „glavnom gradu Zagrebu” predviđao je: Republiku Hrvatsku, pod imenom „Neutralna seljačka republika Hrvatska”, čija su obeležja „potpunost i neprekidnost narodnoga vrhovništva — Republika”; Hrvatska je „plebiscitarna republika”; ona ne vodi tajnu diplomatiju i ne priznaje tajne međunarodne ugovore; vlada pripada seljačkoj većini. „U Hrvatskoj seljaštvu, kao preogromna većina svega naroda, ima na to odlučivanje neosporivo pravo čim je na sveopćim izborima tu većinu u istinu i dobilo; 3. Mirotvornost i neutralnost. Posle svjetskog rata za svaki je mali narod pitanje njegova opstanka da mu se uz pravo samoodređenja prizna potpuna neutralnost u svakom međunarodnom sukobu. U seljačkom narodu stajača vojska napose ruši temelje morala (poštenja), privrede, kulture i slobode. Zato je plebiscitarna seljačka republika mirotvorna i neutralna te u njoj nema stajaće vojske, ali se svi državljani imaju prema posebnom obrambenom zakonu osposobiti za obranu doma i domovine.” 0 izvršavanju narodne suverenosti rečeno je u Programu: „Narod temeljem svoga potpunoga neprekidnoga suveriniteta stvara sveukupnu organizaciju narodne privrede i prosvjete, određuje sva domovinska prava i dužnosti i brine se za njihovo izvršivanje ili neposredno sam ili posredno po izabranim zastupnicima, dotično imenovanim narodnim službenicima... Sveukupna dosadašnja politička uprava se ukida te prestaje teritorijalno razdvajanje na političke upravne općine, političke kotare, prosvjetna i zdravstvena... Temeljna jedinica ove uprave je seljački dom ili seljačka domaja, tj. svako seljačko gospodarstvo kao glavna privredna i prosvjetna jedinica s općenitim narodnim obilježjem. Općine i županije imaju autonomiju ili selfgovernment u potpunom smislu tih riječi... Domovinske poslove vodi predsjednik republike s narodnom vladom, a) glavni domovinski poslovi jesu: 1. izvršivanje čovječanske pravice (Ministarstvo pravde), 2. narodna privreda, 3. narodna prosvjeta, 4. briga za narodno zdravlje, 5. obrana doma i domovine, 6. stalna veza s ostalim narodima i državama, 7. podmirivanje troškova za sve te poslove (Državne finansije). Predsjednik (republike — B. P. — M. Z.) je politički odgovoran samo narodu. Narod peticijom od 100.000 vlastoručnih potpisa, sabranih u roku od mjesec dana, ili sabor, zaključkom s dvije trećine renštrv zastupnika, može tražiti, da predsjednik odstupi... Neutralna seljačka ali « er rvatska živi je organ velike čovječanske zajednice koja se polagano, ierlnV'Urn° pretvara u veliku svjetsku saveznu republiku. K toj čovječanskoj za-1 s Bu ?n?rupa rePublika Hrvatska ili sporazumno sa Slovenijom, sa Srbijom cnmr,ctgrs •m' ravnopravni član jugoslovenske savezne republike, ili posve p r S i a tM J direktno kao član Saveza Naroda.” (Stjepan Radić, *Politički spisi*. mredio Z. Kulundžić. Zagreb, 1971, 367—393.)

stu ne želimo podneti svoje protivpredloge, pošto će to biti stvar naših klubova, ali hoćemo bar u glavnim potezima da iznesemo razloge zbog kojih se nismo mogli složiti sa izveštajem većine i njezinim nacrtom Ustava... .

3.

U „Opštim odredbama“ nacrt Većine utvrđuje, da je naša država ustavna, parlamentarna i nasledna monarhija. Slažemo se do duše kako sa ustavnim tako i sa parlamentarnim načelom, ali nikako ne i sa monarhijom, i ako je g. izvestilac pokušao da iskoristi reči jednoga našega govornika, istrgnute iz celine, a usled toga nesposobne da dokažu ono, što je gospodin izvestilac hteo da dokaže njima. Tačno je da smo protivnici osnove sadašnjega buržoaskoga poretka i da nas sama izmena oblika vladavine ne može Zadovoljavati. Ali kad se stvara Ustav zemlje, mi moramo energično tražiti sva ona prava, koja su u stanju da narodu obezbede slobodu, kako političku tako ekonomsku i socijalnu, tim više što su ta prava u najtešnjoj vezi među sobom. Političku vlast u rukama naroda mi ne smatramo kao cilj, već kao neophodno sredstvo, da bi narod mogao po svojoj najboljoj uvidavnosti da sam uredi svoje ekonomske i socijalne prilike, koje opet s druge strane moraju zagarantovati ekonomsku i socijalnu jednakost, bez koje ne može biti ni istinskih političkih sloboda. Socijalna i politička sloboda idu ruku pod ruku. Pa zato, kad se izrađuje Ustav državi, mi moramo tražiti potpunu demokraciju, iz čega logično proizlazi naš zahtev za republiku. S toga ne možemo da se složimo sa članom, koji utvrđuje monarhiju.

Isto tako ne možemo da se složimo ni sa nazivom države, koji predlaže odborska većina, i to ne samo s toga, što se unosi naziv „Kraljevina“ već i zato, što nam se ime „Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca“ čini nepodesnim, koliko iz teorijskih toliko i iz praktičnih razloga

5.

U trećem odeljku obuhvaćena su pitanja, o kojima u vladinom nacrtu nije bilo ni reči, to bi prema tome moglo izgledati, da nam je na tom polju učinjena velika koncesija od strane vlade i odborske većine. Ali sa gledišta socijalne pravde i sadanjega stanja ekonomskih prilika, ni taj odeljak ne zadovoljava. I ako je odborska većina sa vladom, na insistiranje grupa s leva, pristala da neke socijalne i ekonomske odredbe unese u Ustav, ipak nije bila u stanju, da se popne na visini priznanja faktičkoga položaja i neospornih prava ogromne većine naroda, na ime radnog naroda, koji je po državu najvažniji, ne samo po svome broju, već i po svojoj privrednoj vrednosti. U našim nacrtima bilo je zahteva, koje većina u opšte nije htela da prizna i unese u Ustav, ma da su prema prilikama sadanjega vremena i umerene i nužne; a ima drugih socijalnih prava, koja nacrt većine do duše spominje, ali tako da se mogu tumačiti na razne načine i docnijim zakonima ne samo sprečavati, nego šta više i poništiti.

Ako prilike u našoj državi danas nisu takve, da bi se mogli odmah realizovati naši socijalni ideali; ako naš ekonomski razvitak nije tako visok, da bi se moglo provesti privredno socijalizovanje i razdeo-ba dobara u interesu sviju, apsolutno ravnopravnih građana; ako naša država ne može, da se pretvori u savršenu socijalističku organizaciju, dok je još temelj uređenja ostaloga sveta kapitalistički, bilo bi ipak

potrebno, da se zakonodavstvo uputi u tom pravcu, da se postigne i ogarantuje što veća socijalna i ekonomska ravnopravnost sviju građana, da se suzbiju klase koje danas postoje na štetu celoga društva.

Trebalo je ustavom indicirati taj cilj, a trebalo je dati i radničkoj klasi garancija, da će moći raditi u tom smislu. Ali to nije urađeno, naprotiv, stilizacija pojedinih članova ovoga odeljka takva je, da omogućava i veoma reakcionarnu legislaturu u socijalnim i ekonomskim pitanjima.

U duhu socijalnog napretka neizbežno je organizovanje radnika u cilju njihove emancipacije, a u logičnoj vezi s time, i pravo njihove kolektivne radnje u zajedničkim pitanjima. Ali ono, što veli nacrt većine o tome pravu, tako je nejasno, nepotpuno i rastegljivo, da može poslužiti i sasvim suprotnim namerama. Zdrav ekonomski razvitak traži, da se omoguću radnicima veći uticaj na sama preduzeća u koja ulazu svoju snagu, te da se, s jedne strane učini kraj kapitalističkom apsolutizmu, a s druge strane, da se radnici što bolje upoznaju s celim produktivnim i uopšte ekonomskim procesom, kako bi se tako spremili za zadatke, što će ih morati vršiti u budućnosti. O tome nema spomena u ustavnom nacrtu većine, pa izgleda da neće ni da dodiruju u onaj ekonomski sistem, koji služi samo ekonomski jakim, eksploatišu prave producente i svakodnevno izaziva ljute borbe na uštrb celine.

Takođe su nezadovoljavajuće i odredbe, koje se odnose na agrarna pitanja. Učinjen je, doduše, nekakav pokušaj za rešenje agrarnog pitanja, ali je završen rđavim kompromisom, koji će možda zadovoljavati nekoliko dosadašnjih velikih posednika, dajući im nadu, da će, bez razloga, dobiti velike naknade na račun celine, ali neće rešiti agrarno pitanje u celoj državi. Nacrt izbegava svaku definiciju svojine zemlje u opšte, a posed reguliše tako, da oni, koji zemlju zbilja obrađuju, ipak nemaju garantija, da će dobiti toliko, koliko ne samo mogu, već bi i morali obrađivati, kako bi im egzistencija bila obezbeđena. Nigde nije označena nikakva maksimalna granica zemljišnog poseda, pa će se to, jamačno, tumačiti tako, da će biti individualni veleposedi i nadalje dozvoljeni.

Pošto bi zemlja trebala da služi celome narodu, moralo bi se Ustavom određeno označiti, da je zemlja svojina celoga naroda. Onda bi se mogla postaviti načela, po kojima se daje u posed onima, koji ju obrađuju, a zakonodavac bi tada utvrdio i prava celine u pogledu utičaja na obrađivanje zemlje, i na racionalno unapređivanje poljoprivrede u opštem interesu. Sve je to izostalo iz ovoga nacрта. Ono, u ostalom, nije ni moglo ući u nj, čim većina nije imala hrabrosti, da se po duhvati rešavanja problema iz osnove.

Tako je dakle, i taj odeljak uprkos svome sugestivnom naslovu sasvim nepotpun i nezadovoljavajući.

5.

O četvrtom i petom odeljku ne mislimo da trošimo mnogo reči. Mi smo označili svoje načelno republikansko gledište i naše ne šlaganje sa odredbama iz ovih odeljaka, so ipso, razumljivo je. To isto vređi i za šesti odeljak o namesništvu....

6.

U osmom odeljku ima odredaba, sa kojim se ne možemo složiti poglavito o samoupravi. Mi smo za samoupravne oblasti, ali je njihov;

samouprava, prema nacrtu većine, svedena na puku fikciju. Jedinstvo države koje i mi hoćemo, neće imati štete, ako se u njoj provede prava samouprava, samouprava u punom smislu te reči. Naprotiv, država će biti snažnija, tim samim, što će uprava u njoj biti u rukama i pod kontrolom naroda. Nacrt većine očigledno pokazuje tendenciju birokratizacije i one vrste centralizma, koji u narodu izaziva nepoverenje. Nametanje t.zv. velikog župana, imenovanoga od Kralja, spada među one odredbe, koje opravdavaju nepoverenje i izazivaju osećaj kao da se hoće da se narodu zapoveda, umesto da mu se dozvoli uticaj na upravu sobom. Sličan utisak proizvode i odredbe o izbornom pravu za samoupravne jedinice. Nacrt većine onako isto slabo je zagarantovao demokratski izborni princip za samoupravne jedinice, kao i za izbore za Narodnu Skupštinu. U drugim odredbama ima toliko nejasnoga i neodređenoga, da će sporovi o kompetenciji biti neizbežni. Od toga će podjednako imati štete i država i samouprave . . .

Arhiv Jugoslavije (u daljem tekstu: AJ) 80-29-69-72.

ODVOJENO MIŠLJENJE JUGOSLAVENSKOGA KLUBA O NACRTU USTAVA PREDLOŽENOG OD USTAVNOG ODBORA

6. aprila 1921.

Pošto odredbe Nacrta Ustava primljene od većine Ustavnoga Odbora ne odgovaraju Sporazumu, koji je na Krfu utanačen između predstavnika Kraljevske Srpske Vlade i predstavnika Jugoslovenskoga Odbora; pošto se one protive Adresi, koju je delegacija Narodnoga Vijeća kao predstavница čitavoga jugoslovenskoga naroda na teritoriji bivše Austro-ugarske monarhije u sporazumu sa tadašnjom Vladom Kraljevine Srbije predala Njegovom Visočanstvu Regentu Aleksandru; pošto se te odredbe ne slažu sa odgovorom Njegova Visočanstva Regenta na Adresu Narodnog Vijeća;" pošto se prema tomu protive temeljnom načelu, na kojem je sazdana naša država, to jest, da se njen Ustav mora donjeti u sporazumu sviju triju plemena Srba, Hrvata i Slovenaca bez *Majorizacije*; pošto Nacrt Ustava vladine većine ne odgovara pravima, željama i potrebama hrvatskoga i slovenačkog dijela našeg naroda, niti principima demokratizma, slobode i ravnopravnosti; pošto smo uvjereni, da bi uređenje naše države prema ustavnom nacrtu vladine većine uzdrmalo temelje na kojima ona počiva:

to stavljamo svoja niža označena odvojena mišljenja i *predlažemo da imadu glasiti*:

Član 1.

Kraljevina *Jugoslavija* država Srba, Hrvata i Slovenaca je ustavna, parlamentarna i nasljedna Monarhija . . .

ODELJAK VIII.

>7

Upravna vlast.

Član 90.

Država Srba, Hrvata i Slovenaca deli se na pokrajine, okruge, (županije) i opštine. Pokrajine su ove;

1.) Srbija,

- 2.) Hrvatska i Slavonija sa Međimurjem,
- 3.) Bosna i Hercegovina sa Dalmacijom,
- 4.) Crna Gora,
- 5.) Vojvodina,
- 6.) Slovenačka sa Prekomurjem.

Član 91.

Pokrajine se dele na okruge i opštine, koje su isto tako kao i pokrajine pravna lica po javnom i privatnom pravu. Okruži (županije), srezovi (kotari) i opštine samoupravne su jedinice.

Član 92.

Svaka pokrajina, okrug (županija), srez (kotar) i opština ima svoju Skupštinu, odnosno svoj odbor. Pokrajinska i okružna skupština biraju sebi svoje predsedništvo.

Član 93.

Pokrajina ima svoju Vladu, koju Predsednik sastavlja. Pokrajinska Vlada je najviši izvršni organ pokrajinske samouprave.

Samouprava obuhvata:

- 1.) Unutarnje poslove,
- 2.) Trgovina i obrt,
- 3.) Građevinu,
- 4.) Šume i rude,
- 5.) Poljoprivredu,
- 6.) Agrarnu reformu,
- 7.) Ishranu,
- 8.) Prosvetu i veru,
- 9.) Zdravlje,
- 10.) Socijalnu politiku,
- 11.) Pravosuđe,
- 12.) Finansije.

Član 94.

Predsednika pokrajinske Vlade postavlja Vladaoc na predlog Ministarskog Saveta, koji se bira od tri kandidata, koje je pokrajinska skupština odredila iz svoje sredine. Vladaoc ga tako isto razrešuje od njegove dužnosti.

Član 95.

Predsednik Pokrajinske Vlade i njeni članovi odgovorni su u svim autonomnim stvarima Pokrajinskoj Skupštini. Protiv njihovih rešenja u autonomnim stvarima nije nikakova žalba dopuštena, nego jedino Pokrajinskom Upravnom Sudu...

Član 99.

U sporovima između raznih Pokrajinskih Vlada, kao i u sporovima između pokrajinske i centralne vlade, sudi naročiti državni sud.

Član 100.

Pored terno predloga za Predsednika Pokrajinske Vlade, poslovi Pokrajinske Skupštine sastoje se naročito još u sledećem:

186

vredna i kulturna zajednica. Što je Ustavni Odbor primio unesavši u svoj predlog, v. Odeljak III Socijalne i Ekonomske Odredbe.

13. IV./1921. g.
Beograd.

Predlagači:

Voj. J. Lazić s.r.
Jov. M. Jovanović s. r.
Čedomir M. Staiković, s. r.
Mil. S. Moskovljević s. r.
Jure M. Vrsalović s. r.
Dr. Stajić s. r.
Jer. P. Jeremić s. r.
Ante Franić s. r.
Milivoje Vuk. Aračić s. r.
Mihajlo Stojić s. r.

AJ, 80-29-177.

CENTRALISTIČKO-UNITARISTIČKA KRITIKA USTAVA MATKA LAGINJE

UBISTVO DRŽAVE

U uvodu svog nacрта Ustava Narodni Klub veli, da mu je cilj „udariti trajne temelje jedinstva i nezavisnosti prema inostranstvu kao i za-jemčiti slobodu, napredak i blagostanje u zemlji“.

U tom cilju Narodni Klub deli državu, ne zemlju, na šest drža-vica, ne pokrajina. Kao i klerikalni Jugoslovenski Klub, i on je za *isto-rijske granice*, s tom malom razlikom što Hrvatsku nešto malo zaok-rugljuje. Kao i klerikalni Jugoslovenski Klub, i on želi uređenje na ple-menskoj osnovi, ali, i tu, idući jedan korak dalje, samo u toliko u ko-liko sve Hrvate skuplja na okup, jer sve Srbe deli na četiri državice. Princip ravnopravnosti plemena ustupio je mesto jednom veštačkom principu brojne jednakosti državica u toliko u koliko ni jedna srpska državica ne sme biti jača od jedine hrvatske državice. I kad je već, za nesreću, srpsko pleme mnogobrojnije, onda ga valja pocepati, po onoj narodnoj da „ne kriva ni tamo ni amo“.

I tako Narodni Klub deli našu državu na ove državice:

- 1.) Srbiju (od 1914. g.);
- 2.) Hrvatsku (sa Slavonijom, Dalmacijom, Međumurjem, Istrom i svima ostrvima);
- 3.) Crnu Goru;
- 4.) Bosnu i Hercegovinu;
- 5.) Vojvodinu;
- 6.) Slovenačku.

Podelivši ovako svu državnu oblast među državice, on je među njih podelio i svu državnu vlast, stvarnu vlast. I njegova rukovodna misao bila je ista kao i klerikalnog Jugoslovenskog Kluba: po moguć-stvu sve državicama, ništa državi.

Posle duhovnog razjedinjenja koje su na žalost u priličnoj meri uspeli da postignu, evo na koji način misle da nas i politički razjedine:

Svaka od ovih državica ima i svoju zakonodavnu, i svoju izvršnu i svoju sudsku vlast. Svaka od ovih državica ima i svoj parlamenat i svoju vladu koja proističe iz toga parlamenta i svoju upravu koju pos-tavlja i uređuje ta vlada.

Šta ostaje državi, zajedničkoj državi?

Od sudske vlasti — tu su bili najvelikodušniji — ostaje joj Ka-sacioni Sud.

Od upravne, izvršne, vlasti — ništa, i slovom ništa, do prostog premapotpisivanja njihovih ukaza od strane zajedničkog kralja.

Od zakonodavne vlasti Narodni Klub — uvek neiscrpno velikodušan — ostavlja državi: državljanstvo, inostrane, vojne i carinske poslove, „novčarstvo“, „mjere i utjege“, poštu, trgovačko i mjenično pravo, statistiku, pograničnu policiju, pasoše i uređenje državne uprave, u koliko je ostalo od državnica, a nije ostalo ništa.

To su u glavnom oni isti poslovi koje je ostavio državi i klerikalni Jugoslovenski Klub s tom, opet malom razlikom, što je i ovde Narodni Klub otišao jedan korak dalje: Sve te poslove, u koliko su u vezi s inostranstvom, a i to su najvažniji među njima, ne može država preko centralnog parlamenta uređivati sama bez pristanka pokrajinskih državnica i njihovih parlamenata ako spadaju u nadležnost državnica ili se tiču njihovih bitnih ekonomskih interesa. Pošto je nadležnost ovih državnica upravo nadležnost države i pošto se svi ugovori i u opšte svi akti koje jedna država zaključuje i vrši u svom međunarodnom životu odnose na celu zemlju, pa dakle i na sve njene pokrajine, na interes cele države, pa dakle i na interes njenih delova, jasno je da ne bi bilo jednog takvog međunarodnog ugovora, jednog takvog akta, koji bi država mogla zaključiti bez pristanka pokrajina. Ovakvo razorno i berum veto znala je nekad samo Poljska, a danas ga zna ceo svet, ali samo po zlu.

Prema inostranstvu, dakle, jedan državni ugovor obavezivao bi samo one ili onu pokrajinu koja bi na nj pristala, ostale ne. To Narodni Klub ima smelosti da izazove u uvodu svog predloga, „jedinstvo prema inostranstvu“ i pod tim uslovima on misli da postoji inostranstvo koje bi uopšte ulazilo u ma kakve odnose s nama.

Narodni Klub tako isto ostavlja državi i centralnom parlamentu i pravo da donosi građanski i krivični zakonik, da uređuje trgovinu, zanatstvo i industriju, ali čak i tu izrično dodaje: „Državni zakoni doneseni o gornjim (o tim) predmetima stupaju u pojedinoj pokrajini na snagu po pristanku dotičnog pokrajinskog sabora, datom u obliku pokrajinskog zakona.“ Ako pokrajina ne pristane na zakon izglasan u centralnom parlamentu, ni centralna vlada, ni Kralj ni ceo narod, ni sud ne može naterati pokrajinu da ga primi. On bi važio u pokrajinama koje bi dale svoj pristanak, ne i u pokrajinama koje ne bi htele dati svoj pristanak. Samo se za sporove o nadležnosti predviđa jedan Ustavni Sud, ali kao i kod nacrtu ustava Jugoslovenskog Kluba, njegova rešenja nemaju sankcije, nego su ostavljena dobroj volji pokrajina da ih izvrše ili ne, jer nema u pokrajini organa središnje uprave, da ih izvrše, ako bi se pokrajine oduprle. I tako bi volja jednog dela naroda bila jača od volje celoga naroda ...

AJ, 80-20-176.

RADIKALI I MUSLIMANSKI NACRT USTAVA

ISLAM I AGRAR

Naše muslimane ujedinilo je u jednu stranku: agrarno pitanje jer je njihov posed došao u opasnost, i vera njihova koja istina nije došla u opasnost ali koja od vekova čini među njima najtešnju sponu. I zato oni, pošto su uzeli za osnovu svome Ustavu poznati predlog Ustav-

ne Komisije i delom predlog g. St. M. Protića, naročitu pažnju obraćaju na ona dva pomenuta pitanja, na agrar i veru.

Istina, i oni su za podelu državne oblasti na pokrajine, na istorijske pokrajine, ali nisu za podelu države na državnice. U ovom pogledu njihov ustav ne bi ni ukočio državu, kao klerikalni ustav Jugoslovenskog Kluba, ni ubio državu, kao ustav Narodnog Kluba, upravo ustav Matka Laginje, Drinkovića i Komp. i njihovog pravnog savetnika d-ra Polića. On ne bi ni ukočio ni ubio državu već po tome što u pokrajinama, pored samoupravnih, ostavlja i državne organe, organe središnje vlasti. On ide i jedan korak dalje i ostavlja zakonu da uredi pitanje o nadležnosti pokrajinskih skupština i pokrajinskih samoupravnih organa. Da nije istorijskih granica, između njihovog nacrtu i nacrtu Vlade u ovom pitanju ne bi bilo nikakve razlike. Pitanje istorijskih granica, međutim, nije bitno pitanje programa Muslimanske Zajednice i prema tome u njemu sporazum je mogućan.

Ostaje pitanje vere i pitanje agrara.

O veri Muslimani unose jedan poveći član. On je opširniji nego članovi koji mu odgovaraju u drugim nacrtima. Najkarakterističnija odredba u ovome članu ova je: „Sve priznate veroispovesti mogu podržavati veze sa svojim vrhovnim verskim poglavcima i izvan granica države u koliko to propisi dotične veroispovesti traže”.

Verski poglavica je, u ovoj veri, i politički i verski poglavica. To je Sultan. Zamislite da je isti slučaj — a nije i s ostalim veroispovestima, pa biste odmah uvideli svu nemogućnost ove odredbe. I bez toga, ovo je jedno od najbolnijih i najopasnijih pitanja u našoj državi. Najbolnijih, jer smo podeljeni u tri vere, od kojih samo jedna, pravoslavna, ima svog duhovnog vođu u zemlji i naše krvi, naše narodnosti. Najopasnijih, jer je uvek neobično opasno da milijone pristalica jedne vere vodi jedan duhovni centar koji se nalazi izvan države, koji ništa zajedničko nema sa ciljevima te države i koji najzad može imati i ciljeve suprotne toj državi. Istorija je zabeležila prave nacionalne katastrofe kojima je uzrok ležao baš tu ..

Još je teže drugo pitanje, pitanje agrara. Za muslimane, ono je i najvažnije. Zato su oni o svojim usvojili odredbe g. St. M. Protića, s jednim malim dodatkom, da bi jasnije istakli princip apsolutne naknade na kome stoje i koji brane.

Redakcija Protić—Hrasnica ovako glasi:

„Kad društvene potrebe zahtevaju, može se naročitim zakonima dopustiti da se uz naknadu izvlaste zemljišta radi građenja stanova, radi naseljavanja, radi poboljšanja tla, radi unapređenja poljoprivrede i uopšte radi podizanja zemljoradničkog reda. I za sva druga u javnom interesu oduzeta prava koja imaju materijalnu vrednost, treba dati naknadu”. Poslednja rečenica je dodatak Muslimanskog Kluba. Sve ostalo je g. St. M. Protića. Muslimani dakle tražu naknadu apsolutnu i opštu, za sva dobra ma kakve prirode bila ona, ako imaju materijalnu vrednost a imala bi im se oduzeti ili su im već oduzeta. A evo šta kaže druga zainteresovana strana, težaci bosanski, u svome ustavu:

„Zemlja pripada onima koji je sami obrađuju. Svi dosadašnji oblici držanja i svojine zemlje koji su protivni ovom načelu ukidaju se u koliko se zakonom ne odrede izuzeci. Nigde ne smeju postojati nikakvi kmetovski, čivčijski, kolonatski ni njima slični odnosi. Za raskidanje takvih odnosa u korist onih koji su zemlju radili ne priznaju se naknade. Naknada se ne priznaje ni za posede: 1) koje je tuđinska vlast pretvo-

rila iz feudalnih u ma kakve druge oblike; 2.) koje je tuđinska vlast darovala pojedincima besplatno ili uz nisku prodajnu cenu; 3.) koji su postali samovlasnim prisvajanjem državne i opštinske zemlje Zemljoradnicima koji bi raskidanjem ovih odnosa ostali bez dovoljno zemlje daće se druga u zamenu. Zakonom će se odrediti na koji će se način pomoći onima koji su raskidanjem ovih odnosa ostali bez sredstava za život, a nemoćni su za samostalan rad."

Iz ova dva uporedna teksta jasno se vidi sav jaz koji deli bosanske težake od njihovih begova i aga. Bosanski su težaci za *istorijsku* pravdu, age i begovi su za *paragrafsku* pravdu. Za vekovna nasilja u ovom pogledu bosanski težaci ne priznaju nikom pravo na naknadu. I doista, oni koji su stekli velika dobra ili nasiljem, ili poklonom bilo turskog bilo austrijskog cara ili uz njivovo odobrenje nemaju nikakva osnova, pa ni onaj obične pravičnosti, na ma kakvu naknadu. Ali će je oni ipak dobiti, jer su za to dve najveće grupe u parlamentu. Otuda je potpun sporazum muslimana sa današnjom vladom u pitanju ustava i u ovom pogledu moguć i više nego verovatan. Sa malim izmenama, oni mogu prihvatiti Vladin nacrt i glasati mirne savesti za nj.³

AJ, 80-29-155.

SPORAZUM VLADE I „DŽEMIJETA" O GLASANJU ZA USTAV

Rađeno dne 27. juna 1921. na naročitoj konferenciji između delegata radikalnog i demokratskog kluba i delegata Muslimanskog poslaničkog kluba iz Južne Srbije, a u prisutnosti delegata bosanskog muslimanskog kluba. Na toj konferenciji jednoglasno je postignuta saglasnost u slijedećem:

1. Dosadašnji vlasnici u Južnoj Srbiji dobivaju pravednu naknadu za oduzetu zemlju. Naknada će se davati s obzirom na mjesne prilike, položaj i ekonomsku vrijednost zemljišta, kao i s obzirom na investicije, koje se na zemljištu nalaze;

2. Dok se ne likvidira pitanje oduzimanja zemljišta, vlasnicima će se isplaćivati rente u svemu po prethodnim odredbama za provođenje agrarne reforme;

³ Narodni klub, sa Matkom Laginjom, smatrao je da se „plemenska" ravnopravnost može ostvariti samo putem federacije. Po njegovom predlogu država bi bila sastavljena od šest pokrajina: Srbije sa Starom Srbijom i Makedonijom; Hrvatske, Slavonije i Dalmacije sa Međumurjem, Istrom i otocima; Crne Gore; Bosne i Hercegovine; Vojvodine i Slovenije. Ustav se nije smeo menjati bez saglasnosti pokrajina. Zakonodavna vlast se delila između država i pokrajina. Trumbić je prihvatio unitarističko rešenje, ali ga je u svom Projektu kombinovao sa decentralizacijom. Zemljoradnici su istakli zahtev za obrazovanjem seljačke skupštine, koju bi posredno birale zadružne organizacije. Republikanci i socijalisti su odbacivali monarhistički oblik vladavine, naglašavajući značaj samouprave u okviru unitarističkih organizovane države. Nacrt Muslimana je isticao značaj oblasnih samouprava. Josip Smodlaka se izjašnjavao za monarhistički oblik vladavine i deobu zemlje na dvanaest pokrajina sa znatnim sopstvenim izvorima prihoda. Sličan stav o odnosu između pokrajina i centralne vlasti imali su Narodni klub Matka Laginje i Jugoslovenski klub Anitona Korošeca. Po nacrtu Jugoslovenskog kluba država se delila na sledeće pokrajine: Srbiju; Hrvatsku i Slavoniju sa Međumurjem; Bosnu i Hercegovinu sa Dalmacijom; Crnu Goru; Vojvodinu i Sloveniju sa Prekomurjem. HRSB Stjepana Radića postao nosilac naj snažnijeg otpora hrvatskog građanstva dominaciji srpskog, izjašnjavajući se za republikanski oblik vladavine i samostalnost federalne Hrvatske u sastavu nove države (za „hrvatsku republikansku državu").

3. Ako bivši vlasnici nemaju nikakvog drugog zemljišta, osim onoga, na kome žive kmeti ili koje se nalazi u kmetstvu sličnom odnosu, takvim se vlasnicima pored naknade u novcu, obezbeđuje najmanje 20 hektara t.j. 200 dunuma ziratnog zemljišta, ako su se zemljoradnjom bavili ili hoće da se zemljoradnjom bave ubuduće sami ili u vlastitoj režiji. Ovo obezbeđeno zemljište dat će se vlasnicima u istom kraju i što je moguće bliže njihovome sadašnjem mjestu življenja. Ako nema takvog ziratnog zemljišta, kojim bi država mogla raspolagati, ova se zemlja može dati i od zemlje, ako bi prema prilikama, u kome kraju bilo dovoljno zemlje, te se time ne bi niukoliko onemogućilo da svaki čivčija dobije bar onoliko zemlje, koliko se daje bivšem vlasniku na obrađivanje. Sve ovo po ocjeni naročitih komisija, u kojima će biti zastupani i vlasnici i čivčije.

4. Ako bivši vlasnici imaju pored kmetskog zemljišta, koje se nalazi u kmetstvu sličnom odnosu, još i potpuno slobodnog zemljišta (begluka), dobit će samo naknadu u novcu prema odredbi u točki prvoj. Takvo beglučko zemljište, ukoliko nije veliki posjed (veće od 300 hektara, t.j. 3000 dunuma), ostaje sadanjim vlasnicima, bilo da je u njihovom posjedu, bilo da im je uzurpacijom oduzeto od 1912. godine ovamo.

Za Radikalni klub: dr. Laza Marković, Lj. Jovanović, Za Demokratski klub: Milan Pribičević, Juraj Demetrović, za muslimane iz Južne Srbije: Ismetbeg Karabegović, Mehmed Alija, Kjenan Zija, za bosanske muslimane: Fehim Kurtbegović.⁴

F. Čulinović, *Razvitak jugoslovenskog federalizma*, Zagreb, 1952, 102.

USTAV KRALJEVINE SRBA, HRVATA I SLOVENACA

28. juna 1921.

Odeljak prvi. Opšte odredbe

Čl. 1. — Država Srba, Hrvata i Slovenaca je ustavna, parlamentarna i nasledna monarhija...

čl. 3. — Službeni jezik Kraljevine je srpsko-hrvatsko-slovenački.

⁴ Vlada je morala da napravi sporazum sa JMO 15. marta 1921. koji je obavezivao da se u ustavu obezbedi kompaktnost Bosne i Hercegovine, zaštiti ravnopravnost vera, osigura versko-prosvetna autonomija, šerijatski sudovi, a, na drugoj strani, da garantuje zemljišnu svojinu (begluk), obezbedi novčanu naknadu bivšim feudalnim gospodarima (u visini od 305 miliona dinara) i osigura veće prisustvo Muslimana u Zemaljskoj vladi u Sarajevu. Sa prihvatanjem ovih uslova od strane vlade JMO se obavezala da će uzeti „u pretres vladino gledište o unutrašnjem državnom uređenju."

Politička organizacija „Džemijet", koja je okupljala grupu muslimanskih poslanika sa Kosova, iz Makedonije i Sandžaka, članova klubova Radikalne i Demokratske stranke, postavila je vladi svoje zahteve. Poslanici „Džemijeta", njih 12, odvojili su se aprila 1921. u posebni klub pod imenom „Muslimani Južne Srbije". Klub je insistirao na očuvanju verske i prosvetne autonomije, većem učešću u lokalnoj vlasti, izuzeću beglučke zemlje iz agrarne reforme, itd. Pregovore sa „Džemijetom" vodili su poslanici Radikalne i Demokratske stranke. Poslanici „Džemijeta" su 12. maja 1921. glasali u načelu protiv ustavnog nacrt. Tokom maja i juna 1921. Vlada je nastavila pregovore sa poslanicima „Džemijeta", a sporazum je postignut tek 27. juna 1921, samo dan uoči glasanja za ustav. Ugovorom je bila obezbeđena zaštita feudalaca u Južnoj Srbiji. Tako je ustav izglasan uz pomoć JMO, slovenačke Samostojne kmetijske stranke i „Džemijeta". Time je Zemljoradnički klub, koji je predvodio M. Avramović, mogao da odbije molbe radikala i da glasa protiv ustava.

Odeljak drugi. Osnovna građanska prava i dužnosti...

Cl. 5. — Ujemčava se lična sloboda.

Niko ne može biti uzet na odgovor, niti biti pritvoren, niti inače ma od koga biti lišen slobode, osim u slučajevima koje je zakon predvideo.

Niko ne može biti pritvoren za kakvu krivicu bez pismenog i razlozima potkrepljenog rešenja nadležne vlasti. Ovo rešenje mora se saopštiti licu, koje se pritvara, ili u času pritvaranja, ili, ako to nije moguće, najdalje u roku od 24 časa, od časa pritvaranja. Protiv rešenja o pritvaranju ima mesta žalbi nadležnom sudu u roku od 24 časa. Sud je dužan doneti svoju odluku u roku od dva dana od dana prijema rešenja. Rešenje sudsko je izvršno.

Organi vlasti, koji bi skrivali protiv ovih odredaba, kazniće se za nezakonito lišenje slobode . . .

Cl. 8. — Kazna se može ustanoviti samo zakonom i primeniti jedino na dela, za koja je zakon unapred rekao, da će se tom kaznom kazniti.

Cl. 9. — Smrtna se kazna ne može ustanoviti za čisto političke krivice.

Izuzimaju se slučajevi izvršenja ili pokušaja atentata na ličnost Vladaočevu i na članove Kraljevskog Doma, za koje je određena smrtna kazna u krivičnom zakonu.

Izuzimaju se osim toga i slučajevi, u kojima je, uz čisto političku krivicu učinjeno još neko kažnjivo delo, za koje je u krivičnom zakonu određena smrtna kazna, a takođe i slučajevi, koje vojni zakoni kazne smrtnom kaznom ...

Cl. 14. — Građani imaju pravo udruživanja, zbora i dogovora. Bliže odredbe o tome doneće zakon. Na zborove se ne može dolaziti pod oružjem. Zborovi pod vedrim nebom moraju se prijaviti nadležnoj vlasti najmanje 24 časa ranije.

Građani imaju pravo udruživati se u ciljevima koji nisu po zakonu kažnjivi...

Cl. 15. — Štampa ie slobodna.

Ne može se ustanoviti nikakva preventivna mera koja sprečava izlaženje, prodaju i rasturanje spisa i novina. Cenzura se može ustanoviti samo za vreme rata — mobilizacije i to za stvari zakonom unapred predviđene. Zabranjuje se rasturanje i prodavanje novina ili štampanih spisa, koji sadrže: uvredu Vladaoca ili članova Kraljevskog Doma, stranih državnih poglavara, Narodne Skupštine, neposredno pozivanje građana da silom menjaju Ustav ili zemaljske zakone, ili sadrže tešku povredu javnog morala. Ali u tim slučajevima, vlast je dužna za 24 časa po izvršenju zabrane sprovesti delo suda, a ovaj je dužan takođe za 24 časa osnažiti ili poništiti zabranu ...

Odeljak treći. Socialne i ekonomske odredbe ...

Cl. 23. — Radna snaga stoji pod zaštitom države.

Žene i nedorasli imaju se posebno zaštititi od štetnih poslova po njihovo zdravlje.

Zakon određuje posebne mere za bezbednost i zaštitu radnika i propisuje radno vreme u svima preduzećima ...

Cl. 31. — Obezbeđenje radnika za slučaj nesreće, bolesti, besposlice, nesposobnosti, starosti i smrti, urediće se naročitim zakonom.

Cl. 32. — Invalidi, ratna siročad, ratne udovice i siromašni i za rad ne sposobni roditelji poginulih ili u ratu umrlih ratnika, uživaju naročitu državnu zaštitu i pomoć u znak priznanja . . .

Čl. 33. — Pravo radnika na organizovanje radi postignuća boljih radnih uslova zajamčeno je. . .

Čl. 37. — Svojina je zajamčena. Iz svojine proističu i obaveze. Njena upotreba ne sme biti na štetu celine. Sadržina, obim i ograničenja privatne svojine određuju se zakonom.

Eksproprijacija privatne svojine u opštem interesu dopuštena je na osnovi zakona, uz pravičnu naknadu . . .

Čl. 42. — Feudni odnosi smatraju se pravno ukinuti danom oslobođenja od tuđinske vlasti. U koliko su gde pre toga roka počinjene nepravde razrešenjem feudnih odnosa ili njihovim pretvaranjem u privatno-pravne odnose, ima se zakonom sprovesti ispravka.

Kmetovi (čivčije), kao i uopšte zamljoradnici koji obrađuju zemlju u kmetstvu sličnom odnosu, utvrđuju se kao slobodni sopstvenici državnih zemalja, ne plaćajući sami za to nikakvu oštetu, i imaju se ubaštiniti.

Čl. 43. — Eksproprijisanje velikih poseda i razdeoba njihova u svojinu onima koji zemlju obrađuju, urediće se zakonom . . .

Odeljak četvrti. Državne vlasti.

Čl. 45. — Sve državne vlasti vrše se po odredbama ovoga Ustava . . .

Čl. 46. — Zakonodavnu vlast vrše Kralj i Narodna Skupština zajednički.

Čl. 47. — Upravnu vlast vrši Kralj preko odgovornih Ministara, po odredbama ovoga Ustava.

Čl. 48. — Sudsku vlast vrše sudovi. Njihove presude i rešenja izriču se i izvršavaju u ime Kralja na osnovu zakona.

Odeljak peti. Kralj.

Čl. 49. — Kralj potvrđuje i proglašuje zakone, postavlja državne činovnike i daje vojne činove po odredbama zakona.

Kralj je vrhovni zapovednik sve vojne sile. On daje ordene i druga odlikovanja.

Čl. 50. — Kralj ima pravo amnestije za političke i vojne krivce . . .

Kralj ima pravo pomilovanja. On može dosuđenu kaznu oprostiti, smanjiti ili ublažiti. . .

Čl. 51. — Kralj predstavlja državu u svima njenim odnosima sa tuđim državama. On oglašuje rat i zaključuje mir. Ako zemlja nije napadnuta, ili joj rat nije oglašen od ma koje druge države, za oglas rata potreban je prethodni pristanak Narodne Skupštine.

Ako zemlji bude oglašen rat ili ona bude napadnuta, ima se odmah sazvati Narodna Skupština . . .

Čl. 54. — Nijedan čin Kraljevske vlasti nema snage, niti se može izvršiti ako ga nije premapotpisao nadležni Ministar. Za sve Kraljeve čine, usmene ili pismene, premapotpisane ili nepremapotpisane, kao i za sve njegove postupke od političkog značaja odgovara nadležni Ministar . . .

Odeljak sedmi. Narodna Skupština.

Čl. 69. — Narodnu skupštinu sastavljaju poslanici koje narod slobodno bira opštim, jednakim, neposrednim i tajnim glasanjem, sa predstavništvom manjina.

Na svakih 40.000 stanovnika bira se po jedan poslanik. Ako višak stanovnika u jednoj izbornoj jedinici bude veći od 25.000, biraće se i za taj ostatak jedan poslanik.

Narodna skupština bira se na 4. godine. Bliže odredbe o izborima propisane se zakonom.

Čl. 70. — Pravo biračko ima svaki državljaniin po rođenju ili prirodjenju, ako je navršio 21 godinu.

Oficiri, aktivni i u nedejstvu kao i podoficiri i vojnici pod zastavom, ne mogu vršiti biračko pravo, ni biti birani.

Zakon će rešiti o ženskom pravu glasa . . .

Čl. 72. — Za poslanika u Narodnoj Skupštini može biti izabran samo onaj, koji ima biračko pravo, bez obzira da li je uveden u birački spisak. Od svakog se poslanika traže ovi uslovi: 1) da je državljaniin po rođenju ili prirodjenju Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. Prirodjeni državljaniin, ako nije narodnosti srpsko-hrvatsko-slovenačke, mora biti nastanjen najmanje deset godina, računajući od dana prirodjenja; 2) da je navršio 30 godina; i 3) da govori i piše narodnim jezikom.

Narodni poslanici ne mogu biti u isto vreme državni liferanti ili državni preduzimači.

Čl. 73. — Policiski, finansiski i šumarski činovnici, kao i činovnici Agrarne Reforme, ne mogu se kandidovati, osim ako su to prestali biti godinu dana pre raspisa izbora . . .

Čl. 78. — Zakonske predloge podnose, po ovlašćenju Kraljevom, Ministarski savet ili pojedini Ministri.

Čl. 79. — Kralj zaključuje ugovore sa tuđim državama, ali je za potvrdu tih ugovora potrebno prethodno odobrenje Narodne Skupštine. Za potvrdu čisto političkih sporazuma, ako nisu protivni Ustavu i zakonima, nije potrebno prethodno odobrenje Narodne Skupštine.

Ugovor, da tuđa vojska posedne zemljište Kraljevine ili da pređe preko njega, ne vredi bez prethodnog odobrenja Narodne Skupštine.

Narodna Skupština može kad to iziskuje državna potreba, odlukom unapred ovlastiti Ministarski savet, da izda mere za neodložnu primenu predloženog ugovora.

Državna teritorija ne može se otuđiti ili razmeniti bez odobrenja Narodne Skupštine.

Čl. 80. — Zakone proglašuje Kralj ukazom koji sadrži i sam zakon rešen od Narodne Skupštine. Ukaz premapotpisuju svi ministri . . .

Čl. 85. — Narodna Skupština može punovažno rešavati, ako je na sednici prisutna jedna trećina svih poslanika.

Za punovažno rešenje potrebna je većina glasova prisutnih poslanika . . .

Čl. 87. — Niko i nikad ne može uzeti poslanika na odgovor za glas koji je dao kao član Narodne Skupštine . . .

Odeljak osmi. Upravna vlast.

Čl. 90. — Svi Ministri čine Ministarski Savet koji stoji neposredno pod Kraljem. Kralj imenuje Ministra Predsednika i članove Ministarskog Saveta. Ministri se nalaze na čelu pojedinih grana državne uprave . . .

Čl. 91. — Ministri su odgovorni Kralju i Narodnoj skupštini. . .

Čl. 92. — Ministar može biti optužen kako za vreme trajanja svoje službe tako i za pet godina posle odstupanja . . .

Čl. 93. — ... Bliže odredbe o ministarskoj odgovornosti sadrži posebni zakon . . .

Čl. 95. — Uprava u Kraljevini vrši se po oblastima, okruzima, srezovima i opštinama.

Podela na oblasti vrši se zakonom prema prirodnim, socialnim i ekonomskim prilikama. Jedna oblast može imati najviše 800.000 stanovnika.

Dve ili više manjih oblasti mogu se spojiti u jednu veću. Konačnu odluku o tome donose oblasne skupštine dotičnih oblasti. No i takva oblast ne može imati više od 800.000 stanovnika.

Na čelu svake oblasti nalazi se veliki župan koga postavlja Kralj i koji upravlja preko državnih organa poslovima državne uprave u oblasti.

Čl. 96. — Za poslove mesnog, opštinskog, sreskog i oblasnog značaja ustanovljava se mesna, opštinska, sreska i oblasna samouprava uređena na načelu izbornom.

O upravi i samoupravi gradova doneće se naročiti zakon.

O samoupravnim poslovima staraju se posebni samoupravni organi prema odredbama zakona.

U krug rada samoupravnih oblasnih uprava spadaju ovi poslovi:

1) oblasne finansije: a) utvrđivanje oblasnog budžeta, bj raspolažanje oblasnim dažbinama, koje se na osnovu zakona daju oblastima za pokriće oblasnih rashoda;

2) oblasni javni radovi kao i građevinski propisi;

3) staranje o unapređenju oblasnih i privrednih interesa: ratarstva, stočarstva, vinogradarstva, voćarstva, šumarstva, rečnog i jezerskog ribarstva, lova, kao i o tehničkim poljoprivrednim poboljšanjima;

4) uprava oblasnim imanjima;

5) briga o narodnom zdravlju u oblasti kao i o svim ustanovama, kojima se unapređuje zdravstveno stanje u oblasti;

6) briga o socialnim zadacima u oblasti;

7) oblasne humane ustanove,

8) oblasne saobraćajne ustanove;

9) sarađivanje na unapređenju prosvete u oblasti

10) sarađivanje na stručnom obrazovanju u oblasti;

11) zavođenje i održavanje ustanova za štednju, uzajamno pomažanje i osiguranje;

12) davanje mišljenja na zahtev vlade, po zakonskim predlozima koji se tiču oblasti kao i u opšte o svima drugim predmetima, za koje vlada traži njihovo mišljenje.

1 drugi poslovi mogu biti zakonom povereni oblasnim samoupravama . . .

Čl. 98. — Organi oblasne uprave su oblasna skupština i oblasni odbor...

Bliže odredbe o uređenju i nadležnosti samoupravnih tela (opština, srezove i oblasti) doneće se naročitim zakonom . . .

Čl. 103. — Državni Savet je vrhovni upravni sud. Članove Državnog Saveta postavlja Kralj na predlog Predsednika Ministarskog Saveta . . .

Državni savet ima ove dužnosti:

1) kao najviši upravni sud on rešava o sporovima upravne prirode. Sporovi zasnovani žalbama protiv ukaza i ministarskih rešenja rešavaju se kod Državnog Saveta u prvom i poslednjem stepenu;

2) kao upravni organ vrhovne državne uprave on rešava o aktima upravne prirode za koje je potrebno njegovo odobrenje po naročitim zakonima;

3) on vrši nadzornu vlast nad samoupravnim jedinicama po odredbama zakona;

k " ^ ? n , r e @ a v a sukobe o nadležnosti između državnih upravnih vlasti Kao i sukobe o nadležnosti između državnih i samoupravnih vlasti;

J) on rešava i o drugim pitanjima koja mu zakonom budu stavljena u nadležnost.

Blíže odredbe o sastavu, nadležnosti i postupku kod Državnog Saveta propisao se naročitim zakonom . . .

Odeljak deveti. Sudska vlast.

Čl. 109. — Sudovi su nezavisni. U izricanju pravde oni ne stoje ni pod kakvom vlašću ni sude po zakonima . . .

U porodičnim i naslednim poslovima Muslimanima sude državni šerijatski sudije.

Čl. 110. — Za celu Kraljevinu postoji samo jedan Kasacioni Sud, sa sedištem u Zagrebu.

Kasacioni Sud je nadležan i za rešavanje sukoba o nadležnostima između upravne, građanske ili vojne vlasti, i sudske vlasti. Isto tako on je nadležan za sukobe o nadležnosti između upravnih i redovnih sudova.

Čl. 112. — Sudije svih sudova su stalni. Sudija ne može biti lišen svojega zvanja niti ma iz kojeg uzroka uklonjen sa dužnosti, protiv svoje volje, bez presude redovnih sudova ili disciplinarne presude Kasacionog Suda . . .

Sudija ne može, ma i privremeno, biti upućen na drugu plaćenu ili neplaćenu javnu službu, bez svoga pristanka i odobrenja Kasacionog Suda.

Sudija može biti premešten samo po svom pristanku . . .

Odeljak deseti. Državno gazdinstvo.

Čl. 113. — Svake godine Narodna Skupština odobrava državni budžet koji vredi samo za godinu dana . . .

Čl. 115. — Državni porezi, i opšte državne dažbine ustanovljavaju se samo zakonom.

O državnim zajmovima rešava Narodna Skupština. Vlada je dužna da Narodnoj Skupštini podnese Glavnom Kontrolom overeni tačan izveštaj: da li su ugovori o zajmovima zaključeni i izvršeni u smislu zakona.

Odeljak dvanaesti. Izmene u Ustavu . . .

Čl. 126. — Predlog, »da se u Ustavu što izmeni ili dopuni, može učiniti Kralj i Narodna Skupština . . .

Narodna Skupština donosi odluke većinom od polovine više jedan od ukupnog broja svojih članova.⁵

Službene novine Kraljevstva SHS, br. 142, 28. jun 1921.

⁵ Usvajanjem Zakona o izboru poslanika za Ustavotvornu skupštinu 2. septembra 1920. koji je izradila vlada M. Vesnića, misija Privremenog narodnog predstavništva našla se na završetku. Opozicija je oštro napadala ovaj Zakon jer je kršio suverena prava Konstituante, ograničavajući joj rad na dve godine i nadređujući joj vladara. Zbog velikog broja nepismenih bilo je predviđeno glasanje kuglicom. Na izborima za Ustavotvornu skupštinu među 22 stranke, bilo je onih sićušnih, koje nisu dobile ni jedan mandat (Ratnička stranka, Češka stranka, Nezavisna muslimanska stranka, itd.). Ova činjenica sama po sebi govori o stepenu politizacije i rasparčanosti biračkog tela. Porast uticaja komunističkog fronta (komunisti, HRSS, Republikanska stranka), kao i sa činjenicom da su neke stranke, zapravo njihovo članstvo, glasali prema nacionalnim i verskim osećanjima (HRSS, SLS i JMO). Uoči rasprave o Ustavu Radikalna i Demokratska stranka našle su se, tako, prema jakom republikanskom i antiunitarističkom frontu.

Vidovdanski ustav usvojen je prostom većinom u retko dramatičnoj situaciji kada je vladina većina morala bukvalno kupovati glasove poslanika da bi ustav mogao biti izglasan. Ustavom je Kraljevina SHS definisana kao ustavna, parlamentarna i nasledna monarhija, uprkos znatnoj republikanskoj opoziciji. Ustav je davao značajna ovlašćenja kralju kao zakonodavnom činiocu. Mada je

Zagreb, avgusta—septembra 1921.

... Objava potpune nezavisnosti Hrvatske jednoglasnom odlukom hrvatskog parlamenta na dan 29. listopada 1918. bila je dakle samo vrlo logična i vrlo prirodna posljedica više negoli tisućgodišnjeg razvitka hrvatske politike i kulture, a to tim više što je hrvatski parlament objavljajući nezavisnost Hrvatske izjavio želju da osnuje jednu zajedničku državu sa kraljevinom Srbijom i Crnom Gorom pod uvjetom, da odluku o obliku i ustavu te nove države donesu nacionalne grupe, a nikako pojedinačno glasanje. Ove su namjere osujetili srpski političari, kada su 1. decembra 1918. jednoglasno proglasili Kraljevinu SHS, premda nisu za to tražili čak ni pristanak hrvatskog Sabora, a kamo li pristanak hrvatskog naroda.

Skupština Hrvatske seljačke stranke od 25. studenoga 1918., na kojoj su 2832 delegata u ime 50.000 pristaša Hrvatske seljačke stranke manifestirali za neutralnu seljačku republiku Hrvatsku, zatim vanredna skupština ove iste stranke od 3. veljače 1919., na kojoj su 6872 delegata u ime 150.000 pristaša Hrvatske seljačke stranke objavili svoju nepokoleblivu volju, da do kraja brane pravo samoopredjeljenja hrvatskog naroda i hrvatske države protiv tiranije beogradske vlade; peticija ove iste stranke, snabdjevene sa 167.000 potpisa, poslana koncem svibnja 1919. g. konferenciji mira u Parizu; ...

Veličajna proklamacija neutralne seljačke republike Hrvatske od 8. prosinca 1920. u Zagrebu, gdje je 80.000 članova Hrvatske republikanske seljačke stranke položilo zakletvu hrvatskoj domovini i hrvatskoj

formalno gledano Ustav počivao na trodeobi vlasti, kralj je praktično bio glavni njen činilac. Po ugledu na Vajmarski ustav, i u Vidovdanskom ustavu bile su sadržane socijalno-ekonomske odredbe koje su takođe izražavale brigu za socijalnu pravdu i ravnopravnost svih društvenih slojeva u privrednom životu i radnim odnosima.

U mnogim jugoslovenskim zemljama donošenje centralističkog Vidovdansko-ustava izazvalo je razočarenje i proteste. Ozakonivši monarhiju, centralizam i unitarizam kao stubove unutrašnjeg uređenja, Vidovdanski ustav je sankcionisao neravnopravnost među ujedinjenim jugoslovenskim narodima, omogućivši političku hegemoniju srpske buržoazije. On nije dozvoljavao normalan razvitak demokratije i parlamentarizma, već je razvitak društvenih odnosa gurao na samovlašće i samodržavlje. Njegov prijem nepovoljno je odjeknuo naročito u Hrvatskoj i Sloveniji. Ljubljanski biskup Jeglič, duhovni vođa klerikalne stranke, odbio je, na primer, vladin zahtev da se proglašenje ustava oglasi crkvenim zvonima i svečanim misama, ocenjujući da je „dan donošenja takvog ustava dan žalosti, a ne dan radosti!“

Donošenjem Ustava započeto je rešavanje pravne unifikacije države, koje se pokazalo kao izuzetno složeno pitanje do samog njenog vojnog poraza 1941. Naime, zbog postojanja šest pravnih područja (Srbija, Crna Gora, jugoslovenske zemlje bivše Austro-Ugarske), nastupila je pometnja u „pravnom saobraćaju i političkoj nacionalnoj konsolidaciji u Kraljevini“. Kraljevina SHS 1927. godine nije imala Krivični i Građanski zakonik i zakon o uređenju sudova, te upravne zakone. O šarenilu koje je vladalo u ovoj oblasti pisao je 1927. ugledni pravnik T. Živanović sledeće: „Najzad usled odsustva rada po određenom planu nema jedinstva u jeziku i terminologiji, tako da u tom pogledu vlada najveće šarenilo. Tu se nalaze svi mogući dialekti s najrazličitijim terminima za iste pojmove, počevši od srbi-^{ail?kog} književnog, koji se je jedini samostalno, u samostalnoj Srbiji, i u duhu <5k^{ACIS}teg nar^odnog jezika stvorio, pa do najlošijeg kancelarijskog austro-madžarosl b^{SC} j^o?dosta intelektualaca Hrvata i Srba — prečana ne mogu potpuno

• cr/o! — i (J: Živan^ović, *Dosadañji rad na izjednačenju zakonodavstva u Kraljevini zub*, Arhiv za pravne i društvene nauke, br. 3/1927, 161—163)

republici, te gdje su to isto učinila 52 narodna zastupnika ... izabrana 28. studenoga 1920. na političkom teritoriju Hrvatske u pravom smislu ove riječi; usvajanje i obnarodovanje Ustava neutralne seljačke republike Hrvatske od 26. lipnja 1921., te manifest 63 narodnih zastupnika 'Hrvatskog bloka' (50 republikanaca, 6 građanskih republikanaca, a 7 iz Bosne i Hercegovine) od istoga dana, kojim se ništetnim proglašuje famozni Ustav Kraljevine SHS, koji je preksutradan 28. lipnja 1921. ipak bio izglasan s većinom od 13 glasova, dobivenih jednim Skandaloznim bakšišem od 1200 milijuna kruna — sva ta zakonita i gotovo jedno-dušna opozicija jednoga cijeloga naroda nije srpsku vladu u Beogradu suzdržala, da ne produži politiku divljačkog nasilja i brutalne sile, u svakom pogledu odvratnu i razornu. Kao posljedica toga nastala je balkanizacija Hrvatske, puna opasnosti za mir Evrope i spokojstvo svijeta.

... Srpski političari... su u Hrvatskoj inaugurirali jednu hrvatoždersku politiku pod etiketom jugoslovenskog narodnog jedinstva. To je politika, čiji je glavni i očigledni cilj, da prosto i čisto uništi etnički narod Hrvatske.

... U Hrvatskoj su primjenjeni srpski zakoni, premda to nije obnarodovano. Vojni pak zakonik — naročito kazneni s barbarskom primjenom batinanja i mučenja — izaziva neprekidno prijezir i beskraju mržnju prema nasilničkom srpskom režimu, ne izazivajući na sreću do sada takve iste osjećaje i prema srpskom narodu, koji je vjekovima bio mučenik, te koji je danas u većini gotovo isto tako potlačen.

Poreska tiranija i carinska pokvarenost nemaju primjera ... Zato se u Hrvatskoj industrijalci, trgovci i cijeli radni narod grupira oko 'Hrvatskoga bloka' znajući dobro da produžavanje sadašnjeg koruptivnog i pljačkaškog centralizma znači neizbježnu katastrofu Hrvatske i nepopravljivu brešu u ekonomskom organizmu cijele srednje Evrope.

Ostvarenje jedne istinske suverenosti Hrvatske --- ili priznanje hrva'tske države u zajedničkim granicama međunarodne zajednice Srba, Hrvata i Slovenaca — postaje na taj način jedna evropska potreba, očigledna za sve pobornike poretka na koji su pristali oni, koji su pod njim. Iscrpni program naroda i države Hrvatske izložen je u Ustavu Seljačke neutralne republikanske Hrvatske od 26. lipnja 1921 ...⁶

F. Čulinović, *Dokumenti*, 232—233.

⁶ Hrvatski blok sačinjavao je koaliciju stranaka različitih političkih programa: Hrvatska republikanska seljačka stranka, Hrvatska zajednica, Hrvatska stranka prava, Hrvatski radnički savez. Ova heterogena politička formacija bila je saglasna samo u tome da se pokaže snaga hrvatske političke volje nasuprot centralističkim strankama. Hrvatski blok pristupio je bojkotu Narodne skupštine formirajući prema njoj „Hrvatsko narodno zastupništvo“ od preko 60 poslanika, kao pandan narodnom predstavništvu. Stranke okupljene u Hrvatskom bloku nastojale su da iznude popuštanje srpske buržoazije, odnosno njenih stranaka. Hrvatska stranka prava (frankovci) tražila je sve glasnije da se hrvatsko pitanje rešava na međunarodnom planu, dok je Hrvatska zajednica bila više za to da se traži „modus vivendi“ sa Beogradom. Najjača stranka u Hrvatskom bloku — Radićeva Hrvatska republikanska seljačka stranka, insistirala je na ostvarenju hrvatskih nacionalnih prava, ali je išla i na kompromisno postizanje rešenja u tom smislu u pregovorima sa suparničkom srpskom buržoazijom.

UREDBA
O
PODELI ZEMLJE NA OBLASTI

Član 1.

Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca deli se teritorijalno na ove 33 oblasti:

- Ljubljanska oblast sa sedištem u Ljubljani . . .
- Mariborska oblast, sa sedištem u Mariboru . . .
- Primorsko-Krajiška oblast, sa sedištem u Karlovcu . . .
- Zagrebačka oblast, sa sedištem u Zagrebu . . .
- Osiječka oblast, sa sedištem u Osijeku . . .
- Sremska oblast, sa sedištem u Vukovaru . . .
- Bačka oblast, sa sedištem u Novom Sadu . . .
- Beogradska oblast, sa sedištem u Beogradu . . .
- 9 Podunavska oblast, sa sedištem u Smederevu . . .
- 10 Podrinjska oblast, sa sedištem u Šapcu . . .
- 11 Valjevska oblast, sa sedištem u Valjevu . . .
- 12 Šumadiska oblast, sa sedištem u Kragujevcu . . .
- 13 Moravska oblast, sa sedištem u Čupriji . . .
- 14 Požarevačka oblast, sa sedištem u Požarevcu . . .
- 15 Timočka oblast, sa sedištem u Zaječaru . . .
- 16 Niška oblast, sa sedištem u Nišu . . .
- 17 Vranjska oblast, sa sedištem u Vranju . . .
- 18 Kosovska oblast, sa sedištem u Prištini . . .
- 19 Skopska oblast, sa sedištem u Skoplju . . .
- 20 Bregalnička oblast, sa sedištem u Štipu . . .
- 21 Bitoljska oblast, sa sedištem u Bitolju . . .
- 22 Raška oblast, sa sedištem u čačku . . .
- 23 Užička oblast, sa sedištem u Užicu . . .
- 24 Kruševačka oblast, sa sedištem u Kruševcu . . .
- 25 Zetska oblast, sa sedištem na Cetinju . . .
- 26 Splitska oblast, sa sedištem u Splitu . . .
- 27 Dubrovačka oblast, sa sedištem u Dubrovniku . . .
- 28 Tuzlanska oblast, sa sedištem u Tuzli . . .
- 29 Sarajevska oblast, sa sedištem u Sarajevu . . .
- 30 Mostarska oblast, sa sedištem u Mostaru . . .
- 31 Travnička oblast sa sedištem u Travniku . . .
- 32 Vrbaska oblast, sa sedištem u Banja-Luci . . .
- 33 Bihaćka oblast, sa sedištem u Bihaću . . .

Član 2.

Dve ili više manjih oblasti mogu se spojiti u jednu veću. Konačnu odluku o tome donose oblasne skupštine dotičnih oblasti. No i tako obrazovana oblast ne može imati više od 800.000 stanovnika.

Član 3.

Za broj stanovnika jedne oblasti vredi popis stanovnika od 31. decembra 1921 god.

Član 4.

Pojedine opštine ili srezovi mogu se u toku prvih pet godina posle stupanja na snagu ove Uredbe iz svojih oblasti izlučiti i pripojiti drugoj oblasti...

Član 6.

Podela na okruge (županije), srezove (kotare) ostaje u koliko ne bi bila izmenjena podelom na oblasti ...

Član 8.

Varoš Beograd i grad Zagreb potčinjuju se velikom županu dotične oblasti, sa tim izuzetkom da ostaje uprava varoši Beograda i na dalje pod neposrednom nadzornom vlašću Ministra Unutrašnjih Poslova.

Član 9.

Ova Uredba stupa na snagu kad je Kralj potpiše a obveznu silu dobija kad se obnaroduje u „Službenim Novinama“.

26. aprila 1922. god.

U Beogradu⁷

Službene novine Kraljevstva SHS, br. 92, 28. april 1922.

Z A K O N

0

OPŠTOJ UPRAVI

I.

Opšte odredbe.

Član 1.

U opštu upravu spadaju svi poslovi iz sadašnje nadležnosti Ministra Unutrašnjih Poslova, Prosvete, Agrarne Reforme, Poljoprivrede i Voda, Građevina, Trgovine i Industrije, Narodnog Zdravlja, Socijalne Politike, Vera, a Šuma i Ruda u koliko se ne odnose na upravu državnim domenima.

Odnosi opšte uprave prema drugim upravnim granama i saradnja upravnih vlasti opštć uprave u njihovim poslovima određuje se posebnim zakonima.

⁷ Donošenje zakona o podeli zemlje na oblasti bilo je predviđeno Vidovdanskim ustavom, za šta je određen rok od šest meseci posle donošenja Ustava. Centralističko-unitaristički front (Radikalna i Demokratska stranka, Dvor i Generalitet), nastojali su da ovaj zakon bude donet što pre, pri čemu se za to naročito zalagao S. Pribičević, smatrajući da bi se njime ubrzao proces učvršćivanja centralizma i oslabila hrvatska federalistička opozicija. Kralj je 27. oktobra 1921. odobrio da se predlog Zakona iznese pred Narodnu skupštinu. Hrvatski blok je u aprilu 1922. istakao da Dalmaciju smatra sastavnim delom Hrvatske, da Bosnu i Hercegovinu takođe smatra bitnim delom hrvatskog narodnog problema i da računa bunjevačke Hrvate sastavnim i nerazdruživim delom hrvatskog naroda.

Koaliciona radikalsko-demokratska vlada N. Pašića donela je 26. aprila 1922. Uredbu o podeli zemlje na oblasti. Uredba je izmenila neka ranija rešenja predoga Zakona, tako da je Srbija bila najviše atomizirana u poređenju sa svim ostalim jugoslovenskim zemljama i pokrajinama. Hrvatska i Slavonija bile su podeljene na četiri oblasti: zagrebačku, osiječku, sremsku i primorsko-krajišku, dok je Dalmacija bila podeljena na dve oblasti — splitsku i dubrovačku. Slovenija je Jobila dve oblasti: mariborsku i ljubljansku itd. Posle Zakona o podeli zemlje na oblasti donet je i Zakon o opštoj upravi kojom su precizirani poslovi i odnosi između oblasnih i centralnih državnih institucija. Njima je utvrđena kerikalna centralizacija upravljanja državom, čime su još jednim zakonodavnim pktom ojačani temelji političke hegemonije velikosrpske buržoazije.

Član 2.

Poslove opšte uprave vrši po uputstvima u granicama zakona i pod nadzorom nadležnih ministara, u oblasti oblasni veliki župan, u srezu (kotaru, okraju) sreski poglavar.

Član 3.

Veliki župani i sreski poglavari vrše poslove, koji spadaju u njihovu nadležnost samostalno i za njih lično odgovaraju. Njima dodeljeni referenti i pomoćno osoblje vrše svoj rad po njihovim uputstvima i pod njihovom odgovornošću. U davanju stručnih mišljenja i u čisto tehničkom poslovanju referenti su samostalni.

Član 4.

Kod poslova, koji spadaju u nadležnost više odeljenja ili se rešavaju u više odeljenja, pre donošenja odluke starešine odeljenja dužni su na zajedničkom sastanku stvari pretesti.

Član 5.

Nadzor državnih upravnih vlasti nad samoupravnim vlastima regulišu posebni zakoni o samoupravi oblasti, srezova, gradova i opština.

II.

Veliki župan.

Član 6.

Na čelu opšte uprave u oblasti stoji veliki župan. Njemu su potčinjena sva nadležstva i svi organi opšte uprave u oblasti, on im daje, u granicama svoje nadležnosti, naređenja i uputstva i prima njihove izveštaje.

Veliki župan potčinjen je u pogledu poslova, koji spadaju u nadležnost Ministra Unutrašnjih Poslova, tome ministru, u pogledu poslova, koji spadaju u nadležnost drugih ministara, dotičnim ministrima.

Član 7.

Veliki župan je politički predstavnik vlade; on predstavlja vladu i prema oblasnoj samoupravi...

Službene novine Kraljevstva SHS, br. 92, 28. april 1922.

REZOLUCIJA HRVATSKOG BLOKA

Zagreb, 14. maja 1922.

... I. Beogradski vlastodršci ponašaju se prema prvoj sveopćoj međunarodnoj evropskoj konferenciji u Genovi tako, da i time ponovo dokazuju, kako oni nisu i ne mogu biti niti pravi predstavnici naroda srpskoga, a kamo li da budu u Genovi pravi predstavnici i naroda hrvatskoga ...

II- Uslijed važnosti i aktuelnosti pitanja o pravu narodnih manjina smatra Hrvatski Blok za osobitu svoju dužnost osuditi postupak Deogradske vlastodržaca prema svim neslavenskim manjinama u ^{nonad} m granicama Srba, Hrvata i Slovenaca. Hrvatski Blok tim P vodom prema svom općenitom stanovištu izjavljuje da smatra apsolm zahtjevom pravednosti priznati i svim neslavenskim manjinama

svu onu narodnu i kulturnu slobodu, koju i po zakonu i po praksi imaju pripadnici drugih naroda u velikoj Sjevero-američkoj uniji s tim dodatkom da, i Arnauti, koji su najstariji stanovnici Balkana, Mađari koji su u Podunavlju preko 1000 godina, Turci-Osmanlije i Njemci koji su u ovim krajevima po više stoljeća, imaju i podpunu političku mjesnu samoupravu svuda, gde su u većini . . .⁸

Obzor, 16. maj 1922.

IZJAVA HRVATSKE REPUBLIKANSKE SELJAČKE STRANKE

Zagreb, 12. avgusta 1922.

Prema zaključku Glavnog odbora HRSS od 26. veljače 1922., kod budućih saborskih izbora stupa HRSS svuda posve samostalno sa svojom seljačkom republikanskom listinom te s nijednom gospodskom strankom ne sklapa nikakvog izbornog sporazuma. Ovaj zaključak vrijedi, naravski, i za one hrvatske gospodske stranke, s kojima je HRSS u današnjem Hrvatskom Bloku, jerbo taj blok nema nipošto te zadaće, da hrvatski seljački narod opet dođe pod gospodsko vodstvo, nego ima zadaću, da sva hrvatska narodna gospoda priznaju već gotovu i zakonitu (dne 28. studenoga 1920.), izraženu volju hrvatskog seljačkoga naroda, pa je Hrvatski Blok prije godinu dana samo na ovom temelju i osnovan . . .

Obzor, 13. avgust 1922.

IZJAVA HRSS

Zagreb, 7. novembra 1922.

...Prvo ne bojte se za svoje srpske tekovine od nas Hrvata. Mi Hrvati doduše ne razumijevamo pod državom Vidovdanskoga ustava i Pašić—Pribičevićeve vlade s čitavom vojskom pripuza, uhoda i janičara. Hrvatski Blok uopće ne govori o državi nego o međunarodno našem priznatom području, na kom su tri naša naroda, na kojem su naše domovine, u kojem su stotine tisuća naših poštenih seljačkih domova naših stoljetnih mučeničkih sela sa svetim grobljima, crkvama pa i školama, na kojima su naša tri glavna grada i još stotine jakih središta i ognjišta prosvjete i rada. Zar sve to čuvati, braniti i razvijati, sve to organizirati i usavršavati ne vrijedi neprispodobivo više od pristajanja uz Vidovdanski ustav, a kamoli od služenja Pašiću i Pribičeviću?

Drugo je ovo: Mi u Beograd nismo dolazili i ne dolazimo, jer uz ostale razloge političke i državnopravne nismo htjeli i ne ćemo Paši-

⁸ Prezentirani zaključak sintetizuje u dramatičnoj situaciji sve metode i prilaze hrvatske federalističke opozicije nacionalnom kompleksu u Kraljevini SHS. Prvo, bojkotom Narodne skupštine i izjašnjavanjem da ona ubuduće ne može obavezivati hrvatski narod; drugo, govoreći u ime Hrvata, hrvatska opozicija je često podsećala i na druge „narodne individualnosti“ koje se nisu odrekle svoga nacionalnog bića ulazenjem u Kraljevinu, čime je posredno istupala kao tumač i predstavnik svih nacija; treće, isticala je da je postojeće uređenje „poništeno“ i da se ono ima utvrđivati od početka.

deve i Pribičevićeve diktature, a nije se uz časne pojedinačne izuzetice u Beogradu ni ovdje pokazivalo, da se ta diktatura ruši ... A diktatura za nos Hrvate kao narod organizovan i neustrašiv, to je direktan izazov na revoluciju a revolucija je najstrašniji domaći rat.

Treće: Ne prosuđujte dakle riješenje hrvatskoga pitanja samo kao stvar bolje administracije, niti kao novi šahovski potez u parlamentu. Ne radi se samo o administraciji, o parlamentu i o ustavu. Radi se o našem životu i opstanku. Radi se o tom, da se hrvatsko-srpski odnosi urede u potpunom skladu s našom tisućljetnom seljačkom slavenskom kulturom, u skladu s našim stoljetnim zajedničkim patnjama, u potpunom skladu sa novim javnim pravom Evrope, koje još nije gotovo, ali se stvara, a stvara se na poštivanju narodne volje kod kuće, to je kod nas seljačka demokracija, na oživotvorenju prava narodnoga samoodređenja, a to kod nas znači pošteno i iskreno priznanje Hrvatske narodne državne individualnosti...⁹

Obzor, 8. novembar 1922.

⁹ HRSS je gradila svoju politiku na uverenju najjače stranke u Hrvatskoj kojoj su glasači na decembarskim izborima 1920. dali poverenje. Ona je na tim izborima dobila oko 250.000 glasova ili 50.000 glasova više nego sve druge stranke u Hrvatskoj, kao i 50 od 93 poslanička mandata. Za HRSS je izborni uspeh bio plebiscit za „neutralnu seljačku republiku Hrvatsku u današnjim međunarodnim priznatim granicama Južniji Slovena“. Posle toga ona je bojkotovala Ustavotvornu skupštinu uslovljavajući rad u njoj osiguranjem suverenosti i sprečavanjem majorizacije od strane srpske većine. Vodstvo HRSS je 11. februara uputilo regentu Aleksandru memorandum u kome moli da se u Hrvatskoj vlast ne osigurava oružanim u se hrvatskom narodu, tj. njegovoj zastupničkoj većini, prepusti da vatsku¹⁶ u Hrvatskoj državnu vlast i upravu i da tako „uređenu i zadovoljnu Hrvatsku“ prevede u „slobodnu ugovornu zajednicu sa Srbijom i ostalim zemljama našeg zajedničkog međunarodnog područja“.